

Олена Будник,

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри педагогіки початкової освіти ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО НАЛАГОДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ШКОЛИ І СІМ'Ї В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

В умовах стандартизації освіти істотно розширюються функції професійної діяльності вчителя початкової школи, передусім у плані соціального виховання учнів, адаптації їх до шкільного життя, педагогічного супроводу соціалізацією, індивідуалізації та диференціації інклюзивного навчання тощо [2]. Адже у Новій українській школі для учнів з особливими потребами буде запроваджено індивідуальні програми розвитку, зокрема корекційно-реабілітаційні заходи, психолого-педагогічний супровід тощо [8].

Педагогічними засадами інклюзивної освіти є вільний доступ до навчання, відповідність умов, забезпечення додатковими ресурсами, дотримання прогресивних наукових підходів, командність і вивчення кращого педагогічного досвіду. У зв'язку з цим, поле діяльності вчителя початкової школи, окрім дидактичної, виховної й розвивальної, розширюється діагностичною, корекційною та рефлексивною функціями [4]. Стратегія вирішення завдання забезпечення якості вищої педагогічної освіти потребує підготовки майбутніх учителів до налагодження ефективної міжособистісної взаємодії в умовах інклюзивного процесу. Недостатня чисельність спеціально підготовлених вчителів для роботи в умовах інклюзивної освіти в Україні перешкоджає реалізації особами з інвалідністю конституційного права на отримання освіти. Тому актуалізується проблема підготовки кваліфікованих фахівців до роботи в інклюзивному навчально-розвивальному середовищі, передусім у вищому навчальному закладі.

Окреслена проблема стала предметом дослідження таких учених, як: М. Бевзюк, І. Білозерська, Г. Давиденко, А. Колупаєва, І. Кузава, З. Ленів, Л. Савчук, О. Таранченко та ін. Окремі аспекти підготовки вчителя до роботи в умовах інклюзивної освіти відображені в наукових працях В. Бондаря, В. Бочарової, І. Демченко, І. Зверєвої, А. Капської, С. Харченка та ін.

Мета статті – обґрунтувати сутність та особливості підготовки педагога початкової школи до роботи в інклюзивному освітньому середовищі.

Ефективність навчально-виховної, корекційно-розвиткової і лікувально-профілактичної роботи в інклюзивному класі значною мірою залежить від скоординованості дій педагога і команди різнопрофільних фахівців (соціального працівника, медичного працівника, психолога та ін.). Всі вони спільно оцінюють реальний стан розвитку кожної дитини з урахуванням нозології, розробляють перспективні й короткочасні індивідуальні плани роботи в інклюзивній школі, планують додаткові послуги, аналізують і оцінюють результати спільної діяльності та ін.

Водночас основна відповідальність в інклюзивному освітньому середовищі належить саме вчителю та його можливостям щодо створення морально-психологічного комфорту і налагодження ефективної співпраці з батьками дітей з особливостями психофізичного розвитку. Адже саме батьки є повноцінними учасниками навчально-виховного процесу, передусім в інклюзивній школі. Вони мають право: вибирати освітні заклади та форми навчання для неповнолітніх дітей; приймати рішення щодо участі в інноваційній діяльності загальноосвітнього навчального закладу; обирати і бути обраним до органів громадського самоврядування загальноосвітніх навчальних закладів; звертатися до відповідних органів управління освітою з питань навчання і виховання дітей; захищати законні інтереси дітей [5].

Ефективність упровадження інклюзивної освіти певним чином детермінована готовністю вчителів до психолого-педагогічної взаємодії з батьками, залучення їх до навчально-виховного процесу. Адже освіта дітей з особливими освітніми потребами є спільним завданням батьків і педагогів., відповідно активне включення батьківської громадськості, безумовно, сприяє інтеграційним процесам як у школі, так і у суспільстві в цілому.

Важливим аспектом упровадження інклюзії є проблема подолання здебільшого неадекватного ставлення батьків до закладів корекційної освіти: воно або упереджено негативне, або виражається у нерозумінні його необхідності. Іноді батьки, соромлячись діагнозу своєї дитини, попри рекомендації медичних працівників, віддають її до звичайної загальноосвітньої школи. У навчальному закладі, де немає умов навчати дитину з порушеннями психофізичного розвитку, вона зазнає ще більших переживань, через що виникає відраза до будь-яких занять, страх перед педагогами і однолітками тощо. При цьому весь психофізичний розвиток дитини ускладнюється, а наявні відхилення не коригуються. На жаль, сім'ї, в яких вони виховуються, досить часто нехтують рекомендаціями фахівців щодо закладу, який відповідає можливостям конкретної дитини.

Часто батьки, будучи обізнаними зі світовими тенденціями, наполягають на праві дитини перебувати у звичайному загальноосвітньому закладі на рівні з однолітками. Вони не хочуть відкрито заявляти про фізичні чи психічні порушення у своєї дитини для того, щоб її не вважали «особливою». Водночас справжня інтеграція та

інклюзія передбачає обов'язковий психолого-педагогічний супровід учня різнопрофільними фахівцями (асистент учителя, практичний психолог, соціальний працівник, учитель-логопед, лікар). Без них перебування учня з особливостями психофізичного розвитку у масовому загальноосвітньому закладі набуває стихійності, формальності, яка не дає позитивного ефекту соціалізації. Більше того, стихійне перебування учня з інвалідністю у звичайному навчальному закладі є шкідливим, адже без відповідної психолого-педагогічної допомоги його психофізичний розвиток лише ускладнюється.

Світова практика засвідчує: люди з особливостями фізичного розвитку часто виявляють високі здібності в інших сферах діяльності (приміром, мистецька обдарованість). Такі особи більше схильні до діяльності, яка потребує зосередженості, посидючості, опрацювання значного обсягу інформаційного матеріалу, наукових праць, опанування інформаційно-комунікаційних технологій тощо. За результатами дослідження Г. Давиденко, «особи, що мають психічні обмеження (у межах певних нозологічних параметрів), виявляють здібності до окремих когнітивних характеристик – запам'ятовування, пошук, опрацювання корпусів знань тощо. Школярі з обмеженням сенсорних функцій виявляють загострення інших компенсаторних функцій: учні зі слабким зором виявляють високу сенситивність до акустичних феноменів суспільства (музика, аудіювання, спілкування), зі слабким слухом – до зорових і тактильних сфер діяльності (художня та фактологічна деталь, комп'ютерна графіка, дизайн, інфографіка)» [3, с. 23].

Отже, важливим є особистісно орієнтований підхід до виявлення творчих здібностей, талантів, уподобань дитини з особливостями психофізичного розвитку та їх урахування у навчальному процесі загальноосвітньої школи.

Педагогічна співпраця вчителя з батьками дітей з обмеженими можливостями здоров'я виявляється також у вмінні їх налаштувати на позитивне сприймання дійсності, оптимізм і впевненість у своїх силах. Водночас важливо створити належні умови для дитини вдома, щоб вона змогла відчувати себе корисною, потрібною у світі. Тому повсякденне життя сім'ї має (за можливості) передбачати участь дітей з порушеннями психофізичного розвитку у всіх видах домашніх справ: прибирання, миття посуду, допомога по господарству тощо. Батьки при цьому мають бути терплячі, доброзичливі, однак не варто допускати всездозволеності, відсутності будь-яких обмежень. Позитивна атмосфера в школі й родині, захищеність батьківською любов'ю та підтримкою вчителів, однокласників дає змогу бути вимогливими, але не конфліктними.

Зарубіжні вчені (E. S. Ayala, V. C. Cala) наголошують на значенні емоційного чинника у розвитку учнів в інклюзивному класі, формуванні в них соціально-емоційних компетентностей у родині, школі, середовищі однолітків. Досліджуючи іспанських і румунських дітей з обмеженими

можливостями у процесі їх інтегрування до навчальних закладів, вченими виявлено, що значний вплив на їх соціалізацію належить школі та сім'ї. Водночас низький емоційний вплив сім'ї, особливо серед марокканських жінок, засвідчує про погіршення взаємодії зі школою та посилення відмінностей між поколіннями [6].

У навчально-виховній роботі дієвими для учня з обмеженими можливостями здоров'я є ситуації успіху у грі, праці, навчанні. Школярі з особливими освітніми потребами на перших етапах навчання мають одержувати посильні завдання, які відповідають їхнім можливостям. Вони потребують відповідної допомоги у спільній (груповій) діяльності, ретельного пояснення тощо. Ситуацію успіху у навчанні забезпечують не лише різноманітні форми діяльності, а й залучення до процесу навчання рухів, смакових, слухових, тактильних відчуттів, тобто забезпечення полісенсорної основи під час формування відповідних компетентностей.

Ефективність підготовки майбутнього вчителя початкової школи значною мірою залежить від процесу формування у нього методичної, теоретичної, практичної і психологічної готовності до роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку в інклюзивному освітньому середовищі [4]. Важливими завданнями цієї підготовки є: сформувати в студентів цілісне уявлення про сутність і головні завдання інклюзивної освіти; розвинути навички здійснення індивідуального підходу в навчанні й вихованні дітей з особливими потребами; забезпечити опанування методами міжособистісної взаємодії з батьками дітей з особливими потребами, сформувати навички диференційованого викладання та оцінювання в умовах інклюзивного навчання [1].

Зміст професійної підготовки майбутнього вчителя до роботи в інклюзивному класі передбачає оволодіння низкою вмінь: розробляти індивідуальні навчальні плани та програми для дітей з особливими освітніми потребами з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку; використовувати ефективні соціально-педагогічні стратегії взаємодії з різнопрофільними фахівцями й батьками учнів з особливими потребами; застосовувати адаптивні методики викладання й стандартизованого оцінювання в інклюзивному процесі; налагоджувати педагогічне співробітництво з батьками школярів, котрі потребують інклюзивного навчання; запобігати упередженому ставленню однолітків і педагогів школи до дітей з особливими потребами, створювати морально-психологічний комфорт в класі на засадах гуманності, милосердя, співробітництва.

Перспективи подальших наукових пошуків убачаємо в розробці організаційно-змістових стратегій впровадження інклюзивної освіти у навчальних закладах різних типів з урахуванням прогресивного зарубіжного досвіду.

Список використаних джерел

1. Будник О. Б. Інклюзивна освіта : навчальний посібник / О. Будник. – Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г. М., 2015. – 152 с.
 2. Варецька О. В. Теоретичні і методичні засади розвитку соціальної компетентності вчителя початкової школи у системі післядипломної педагогічної освіти: дис. докт. пед. наук: 13.00.04 / О. В. Варецька. – К., 2015. – 630 с.
 3. Давиденко Г. В. Теоретико-методичні засади організації інклюзивного навчання у вищих навчальних закладах країн Європейського Союзу: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Г. В. Давиденко. – К., 2015. – 467 с.
 4. Демченко І. І. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутнього вчителя початкових класів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти: автореф. дис... доктора пед. наук: 13.00.04; 13.00.03 / І. І. Демченко. – Умань, 2016. – 46 с.
 5. Закон України «Про загальну середню освіту». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/normativno-pravova-baza1.html>
 6. Ayala E. S., Cala V. C. The impact of social capital in socio-emotional competencies of Spanish and immigrant adolescents from the southeast of Spain // International Journal of Inclusive Education. – 2017. – Vol. 21. – Issue 8. – P. 849-865.
 7. Dubkovetska I., Budnyk O., Sydoriv S. Implementing Inclusive Education in Ukraine: Problems and Perspectives // Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Scientific Edition: Series of Social and Human Sciences. – 2016. – Vol. 3. – № 2-3. – P. 99-105 (doi:10.15330/jpnu.3.2-3.99-105).
- Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczepczya.pdf>